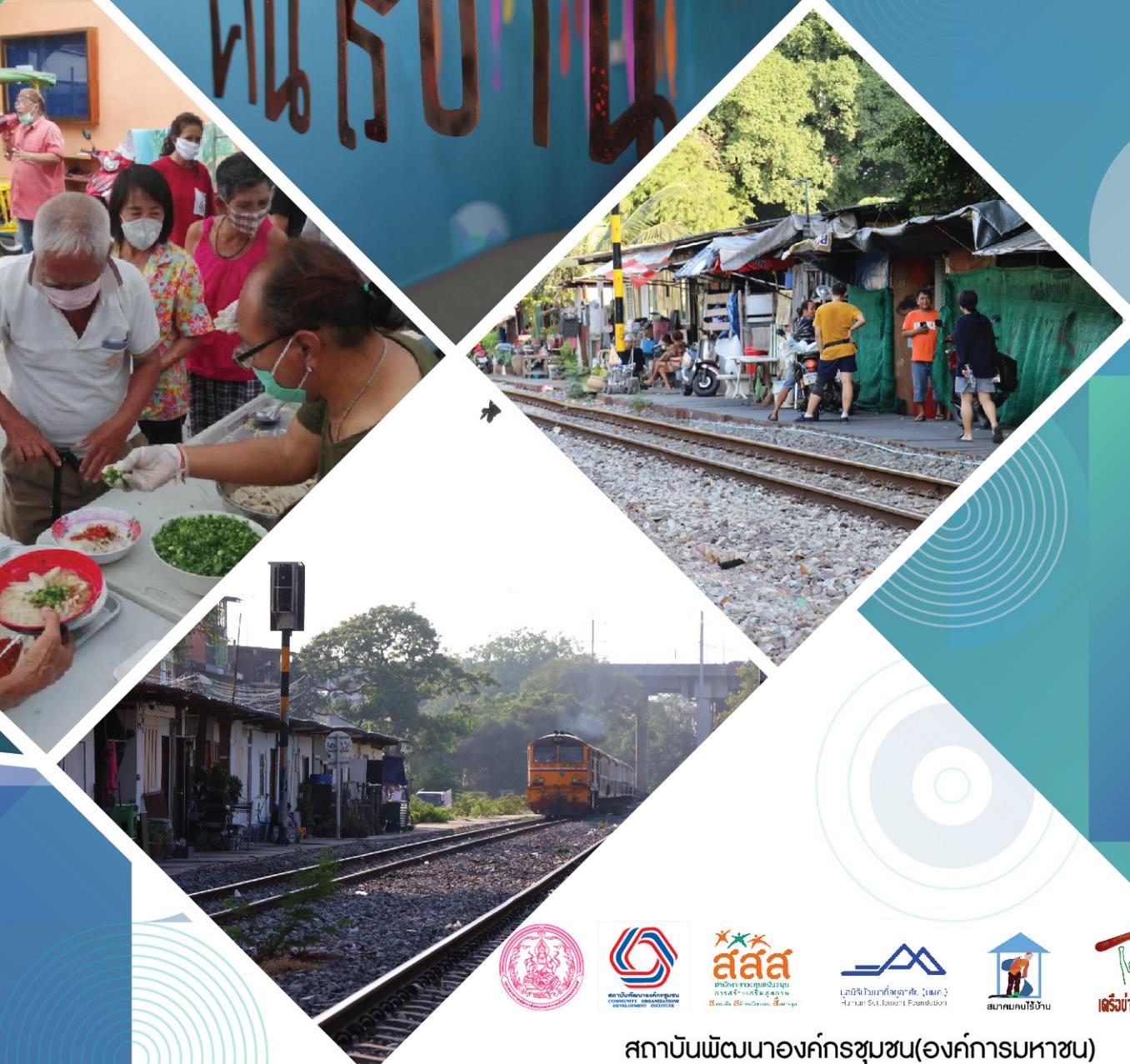


การพัฒนาที่อยู่อาศัย

โดยชุมชนคนจนเมือง



คนไร้บ้าน



สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน(องค์การมหาชน)
กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์

การพัฒนาที่อยู่อาศัย โดยขบวนการคนเมือง
Housing Development by the Urban Poor Movement

พิมพ์ครั้งแรก : มิถุนายน 2567

จำนวนพิมพ์ : 300 เล่ม

ที่ปรึกษา

สมสุข บุญยะปัญญา
กฤษดา สมประสงค์
เฉลิมศรี ระดากุล

ผู้เรียบเรียง

นพพรรณ พรหมศรี
อัษฎุทธิ์ จันทรพา
บุญเลิศ วิเศษปรีชา

กองบรรณาธิการ

เจฟฟรีย์ ห่วง
ทิพย์รัตน์ นพดลารมย์
นาฏวิภา ชลิตานนท์
สุธิดา บัวสุขเกษม
ออมมาศ รัถยาอนันต์

ผลิตโดย

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) องค์การมหาชน
กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์

งานจัดตั้งคนไร้บ้านในประเทศไทย

นพพรรณ พรหมศรี

มูลนิธิพัฒนาที่อยู่อาศัย¹



¹ มูลนิธิพัฒนาที่อยู่อาศัย (มพศ.) เป็นองค์กรพัฒนาเอกชน ที่ทำงานจัดตั้งคนจนเมืองในประเทศไทย ตั้งแต่ พ.ศ.2531 เริ่มต้นทำงานกับคนจนเมืองที่อยู่อาศัยในชุมชนแออัด จนขยายการทำงานไปจัดตั้งคนจนเมืองอีกกลุ่มหนึ่งที่ยากจนกว่า คือคนที่ใช้ชีวิตอยู่ได้สะพานในเขตกรุงเทพมหานคร และต่อมาทำงานกับกลุ่มชายขอบที่สุดในสังคมเมือง คือกลุ่มคนไร้บ้าน และในปัจจุบันเริ่มต้นทำงานกับกลุ่มห้องเช่าราคาถูกในเมือง โดยมีเป้าหมายสำคัญในการสนับสนุนให้คนจนเมืองเหล่านี้ เกิดการรวมกลุ่มที่มีความเข้มแข็ง เป็นพลังในการสร้างการเปลี่ยนแปลงให้ชีวิตตนเอง ชุมชน และสังคม ทั้งด้านการพัฒนาที่อยู่อาศัย การพัฒนาคุณภาพชีวิต และประเด็นทางสังคมอื่น ทั้งในระดับพื้นที่ และระดับนโยบาย



สภาพปัญหาของคนไร้บ้านในประเทศไทย

คนไร้บ้านเป็นกลุ่มคนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจยากลำบากกว่าคนจนทั่วไปมีปัญหาและมีเงื่อนไขชีวิตที่ซับซ้อน นอกจากปัญหาความยากจนทางเศรษฐกิจแล้ว ความเปราะบางของสถาบันครอบครัว ไม่ว่าจะเป็นความขัดแย้ง ความตึงเครียดภายในครอบครัวจากสาเหตุหลายประการ เป็นแรงผลักดันให้ออกจากบ้าน มาใช้ชีวิตภายนอกเพียงลำพัง ในขณะที่สถาบันทางสังคมอื่น ๆ ไม่เข้มแข็งพอที่จะรองรับโอบอุ้มคนเหล่านี้ไว้ได้

เราพบว่าคนไร้บ้านส่วนใหญ่ ออกจากบ้านเพียงลำพังคนเดียว มีน้อยมากที่เป็นครอบครัว ส่วนใหญ่เป็นเพศชาย มีหลายช่วงวัย ทั้งเด็ก เยาวชน วัยทำงาน ผู้สูงอายุ สภาพปัญหาที่พบ มีทั้งคนพิการ ผู้ป่วยทางกาย ผู้ป่วยโรคเรื้อรัง ผู้ติดเชื่อ HIV ผู้ติดสุรา ผู้ป่วยจิตเวช ผู้พ้นโทษจากเรือนจำ เป็นต้น หรือบางคนอาจจะมมีปัญหาหลายประการซ้อนทับกัน ปัญหาเหล่านี้เป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ต้องออกจากบ้าน ถ้าดูผิวเผินอาจมองว่าเป็นความล้มเหลว หรือปัญหาเฉพาะตัว แต่ถ้าพิจารณาอย่างลึกซึ้ง จะพบว่าสาเหตุเหล่านี้มีรากมาจากโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม ที่มีความเหลื่อมล้ำสูง เป็นสถานะที่สร้างความล้มเหลวในการใช้ชีวิตของคนจำนวนมาก



ในขณะที่ยังไม่มีนโยบายสวัสดิการทางสังคมที่เข้มแข็งพอ หรืออีกนัยหนึ่ง รัฐยังไม่ให้ความสำคัญมากพอกับการสร้างหลักประกันที่เป็นสิทธิขั้นพื้นฐานในการดำเนินชีวิตสำหรับทุกคนที่สามารถเอื้อต่อการดูแลผู้ที่ประสบปัญหาเหล่านี้ให้ดำรงชีวิตขั้นพื้นฐานอยู่ได้

การไร้บ้าน ทำให้ต้องอาศัยหลับนอน ใช้ชีวิตในพื้นที่ต่าง ๆ ของเมือง ไม่ว่าจะเป็นสวนสาธารณะ ทางเท้า หน้าอาคารร้านค้า สถานีขนส่ง เฟิงพัก อาคารร้าง หรือพื้นที่ในย่านต่าง ๆ ทั้งของรัฐ และเอกชนที่ไม่มีคนดูแล ทำให้การใช้ชีวิตประจำวันมีความยากลำบาก ไม่มีที่นอนที่เหมาะสม ปลอดภัย ไม่มีที่อาบน้ำ ไม่มีที่ซักผ้า ไม่มีห้องน้ำให้ใช้ ต้องแอบอาบน้ำ และซักผ้าตามทำน้ำสาธารณะ ปั่นน้ำมัน หรือสถานีขนส่ง แต่ถ้าวันไหนโชคดี มีรายได้จากการทำงาน พวกเขา ก็จะสบายขึ้น สามารถจ่ายเงินใช้บริการห้องน้ำเอกชนได้ คนไร้บ้านมีวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับเมือง เพราะเมืองมีแหล่งงาน และเป็นแหล่งรวมของทรัพยากร ที่ช่วยให้ดำรงชีวิตได้ง่ายขึ้น ใช้ชีวิตเป็นแรงงานระดับล่างของเมือง รับจ้างทำงานที่ไม่มีใครอยากทำ ค่าแรงต่ำ แต่สังคมเมืองไม่ได้นับว่าคนไร้บ้านเป็นส่วนหนึ่งของเมือง ต้องถูกกีดกันเปียดขับออกจากเมืองตลอดเวลา ส่งผลให้คนไร้บ้านมีความหวาดระแวง และป้องกันตัวเองสูงจากคนนอก

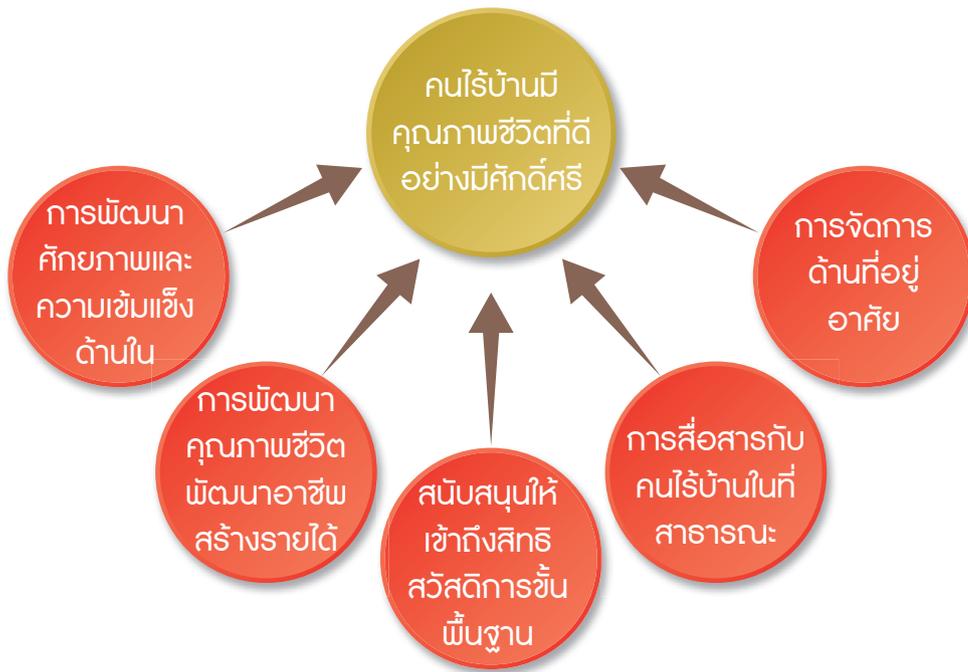


นอกจากนั้นโดยเหตุที่คนไร้บ้านจำนวนหนึ่งไม่มีบัตรประชาชน จึงไม่สามารถเข้าถึงบริการพื้นฐานจากรัฐ เช่น บริการด้านแพทย์ หรือสวัสดิการของผู้สูงอายุ คนพิการ ถ้าคนไร้บ้านถูกทำร้ายร่างกาย หรือถูกละเมิดสิทธิในรูปแบบใด ๆ พวกเขาไม่สามารถแจ้งความดำเนินคดีเพื่อปกป้องตัวเองได้ และการไม่มีบัตรประชาชนทำให้คนไร้บ้านไม่สามารถหางานที่มีความมั่นคงได้



นอกเหนือจากความเดือดร้อนภายนอกที่หลายที่คนไร้บ้านต้องประสบในทุกวัน ปัจจัยที่สร้างให้เกิดปัญหามากที่สุดคือ ปัจจัยด้านใน ที่สร้างภาวะการไร้อำนาจ สร้างความรู้สึกสิ้นหวัง ซึ่งเกิดจากความล้มเหลวซ้ำหลายครั้งในชีวิต การถูกปฏิเสธจากครอบครัว ชุมชน และสังคมที่มองเขาเป็นส่วนเกิน

ภาพรวมงานพัฒนาคุณภาพชีวิตคนไร้บ้าน





1

รู้จักคนไร้บ้าน สร้างความสัมพันธ์ ความไว้วางใจ และรวมกลุ่มเพื่อให้เกิดการแก้ปัญหา

จุดเริ่มต้นของงานคนไร้บ้าน คือ การทำความเข้าใจคนไร้บ้าน เข้าใจการไร้บ้าน จึงต้องลงพื้นที่ทำงานกับคนไร้บ้านในพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วเมือง เพื่อเรียนรู้ และเข้าถึงคนไร้บ้าน โดยใช้วิธีการหลากหลาย เช่น การนอนในที่สาธารณะกับคนไร้บ้าน ไปยื่นเข้าแถวรอรับอาหารฟรีจากสถานสงเคราะห์ หรือผู้บริจาคอื่น ๆ ไปขายของหรือเก็บของเก่าร่วมกับคนไร้บ้าน นอกจากนี้ยังคิดค้นกิจกรรม **“การเดินทางแพ”**² ซึ่งเป็นการเดินเยี่ยมคนไร้บ้าน โดยออกไปในพื้นที่ต่าง ๆ ของเมืองที่มีคนไร้บ้านอยู่ พร้อมเครื่องดื่ม เช่น น้ำร้อน กาแฟ หรือน้ำเต้าหู้ ยาสามัญพื้นฐาน ยาแก้ปวด อาหารสำเร็จ และจะใช้โอกาสนี้ในการพูดคุยทำความรู้จักคนไร้บ้าน เรียนรู้ปัญหา สถานการณ์ความเดือดร้อน และความต้องการของคนไร้บ้าน

หลังจากได้รับความไว้วางใจจากคนไร้บ้านหลายคน และเรียนรู้ถึงปัญหาของเขา จึงเริ่ม**ส่งเสริมสนับสนุนให้เกิดการรวมกลุ่ม เป็นกลุ่มเล็ก ๆ ในพื้นที่สาธารณะจุดต่าง ๆ ทั่วเมือง** วิธีการหนึ่งที่ใช้ในการสร้างกลุ่ม ดึงดูดคนไร้บ้านมารวมกัน คือการฉายหนังเร่ให้ความบันเทิงกับคนไร้บ้าน หรือทำอาหารร้อน ๆ ไปนั่งกินด้วยกัน ในพื้นที่ที่มีคนไร้บ้านอยู่จำนวนมาก เช่น

ลานคนเมือง ควบคู่กับการฉายวีดีทัศน์ หรือข่าวสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับคนไร้บ้าน ใช้โอกาสนี้ในการให้ข้อมูลในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับคนไร้บ้าน โดยเชิญนักวิชาการ นักศึกษา หรือคนที่เกี่ยวข้องกับการแก้ปัญหาต่าง ๆ มาร่วมพูดคุย **พร้อมกับการสังเกตและมองหาคนไร้บ้านที่มีศักยภาพที่จะเป็นแกนนำกลุ่มย่อยได้** เพื่อเป็นแกนหลักในการประสานงานกับคนไร้บ้านในแต่ละจุด และประสานงานกับทีมงาน และส่งเสริมให้เกิดกระบวนการที่นำไปสู่การแก้ปัญหา รุปรกรรมของคนไร้บ้าน ในประเด็นที่ทำได้ง่ายก่อน เช่น การพากันไปทำบัตรประชาชน การย้ายสิทธิการรักษาพยาบาลจากต่างจังหวัดมาอยู่ในพื้นที่ที่อาศัยอยู่ เป็นต้น เพื่อสร้างความเชื่อมั่น และค่อย ๆ ขยับไปทำงานในประเด็นที่ใหญ่กว่า หรือประเด็นที่ยากกว่า



² **“การเดินทางแพ”** เป็นกิจกรรมที่ได้แบบอย่างมาจากการไปดูงานคนไร้บ้านที่ประเทศญี่ปุ่น ซึ่งที่นั่นใช้ชาร้อนในการลงพื้นที่ เนื่องจากเป็นประเทศหนาว ในประเทศไทยจึงเปลี่ยนมาใช้กาแฟ เนื่องจากคนไร้บ้านดื่มกาแฟ แต่หาน้ำร้อนยาก คนไร้บ้านบางคนจะฉีกซองกาแฟใส่ปาก และเติมน้ำตาม



2

เริ่มกระบวนการแก้ปัญหาด้านที่อยู่อาศัยสำหรับคนไร้บ้าน ตามข้อเสนอของคนไร้บ้าน

การแก้ปัญหาในประเด็นที่คนไร้บ้านนำเสนอ เป็นเรื่องสำคัญที่ต้องให้น้ำหนักในการทำงาน และร่วมกันผลักดันให้ประสบความสำเร็จ เพราะจะเป็นการสร้างความมั่นใจในหมู่คนไร้บ้านว่าเมื่อรวมกลุ่มกัน และร่วมกันทำงานจะสามารถแก้ปัญหาได้ โดยเริ่มจากเรื่องเล็ก ๆ ค่อย ๆ พัฒนาไปสู่เรื่องที่ใหญ่ขึ้น โดยเฉพาะประเด็นปัญหาด้านที่อยู่อาศัย ที่ต้องใช้พลังของคนไร้บ้าน และเครือข่ายร่วมกันทำงาน

ข้อเสนอในการสร้างศูนย์พักคนไร้บ้าน ที่คนไร้บ้านเป็นเจ้าของ และบริหารจัดการกันเอง เป็นข้อเสนอในการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยสำหรับคนไร้บ้าน อันเนื่องมาจากขณะนั้นพื้นที่ “สนามหลวง”³ ซึ่งเป็นพื้นที่สาธารณะขนาดใหญ่ที่คนไร้บ้าน และคนในกรุงเทพมหานคร ใช้พักนอน และดำเนินชีวิตอยู่เป็นจำนวนมาก จะถูกปิดพื้นที่ห้ามเข้าใช้ ตั้งแต่เดือนสิงหาคม 2544 จากนโยบายของกรุงเทพมหานคร จึงประชุมกลุ่มคนไร้บ้านที่สนามหลวง และมีข้อเสนอจากคนไร้บ้านว่าจะต้องเริ่มคิดแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยอย่างจริงจัง ซึ่งพวกเขาวิเคราะห์แล้วว่า ที่อยู่อาศัยที่พอจะ

เข้าถึง และมีกำลังพอจะรับภาระค่าใช้จ่ายได้ เป็นลักษณะศูนย์พักที่เป็นบ้านหลังใหญ่ที่อาศัยอยู่ร่วมกัน ช่วยกันจ่ายค่าน้ำ ค่าไฟ ร่วมกันบริหารจัดการ และดูแล

กลุ่มคนไร้บ้านจึงลงแรงช่วยกันผลักดันให้เกิดรูปธรรม เพื่อพิสูจน์ศักยภาพ และศักดิ์ศรีของตัวเอง โดยเริ่มจากการช่วยกันหาที่ดินรองรับการสร้างศูนย์พักในพื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับคนไร้บ้าน จนได้พื้นที่ของการรถไฟแห่งประเทศไทย ใกล้สถานีรถไฟรัฐสุนิทวงศ์ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร อยู่ในทำเลที่สามารถเดินทางได้สะดวก และได้รับการสนับสนุนจากเครือข่ายสลัม 4 ภาค ร่วมกันผลักดันจนได้เข้าที่ดินจากการรถไฟแห่งประเทศไทย โดยสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เป็นหน่วยงานกลางในการเช่าที่ดินเมื่อ 25 มีนาคม 2548 ตามเงื่อนไขของการรถไฟฯ ขนาดที่ดินเช่าเนื้อที่ 800 ตารางวา และคนไร้บ้านเช่าช่วงต่อเพื่อบริหารจัดการศูนย์พัก โดยสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน สนับสนุนงบประมาณในการก่อสร้าง และสนับสนุนค่าเช่าที่ดินให้คนไร้บ้านนำไปจ่ายให้การรถไฟฯ ในระยะต้น 3 ปีแรก หลังจากนั้นคนไร้บ้านรับภาระจ่ายค่าเช่าที่ดินด้วยตัวเอง ศูนย์พักคนไร้บ้านสร้างแล้วเสร็จในปี 2551 รองรับคนไร้บ้านได้ราว 50 คน แรงงานส่วนหนึ่งในการก่อสร้างเป็นคนไร้บ้าน เริ่มตั้งแต่เคลียร์พื้นที่ ร่วมก่อสร้าง และร่วมควบคุมติดตามการก่อสร้างจนแล้วเสร็จ โดยใช้ชื่อว่า **ศูนย์พักคนไร้บ้าน “สุวิทย์ วัดหนู”** เพื่อระลึกถึงผู้ที่เป็นแรงผลักดันสำคัญในการทำงาน



³ **สนามหลวง** เป็นสนามหญ้ากว้างโล่ง อยู่ในเขตกรุงเทพมหานคร ในขณะนั้นสนามหลวงเป็นพื้นที่สาธารณะ ที่ประชาชนทุกคนใช้พื้นที่ทำกิจกรรมต่าง ๆ ได้ เช่น นั่งพักนอน กินอาหาร เล่นหมากรุก เล่นว่าว ขายของ ขายอาหาร หรือทำกิจกรรมทางการเมือง เป็นต้น เป็นพื้นที่ที่คนไร้บ้าน ใช้ชีวิตนั่งพักนอน ขายของ และอาศัยหลับนอนได้ตลอดคืนจำนวนมากหลายร้อยคนต่อวัน แต่ปัจจุบันมีการกั้นรั้วรอบพื้นที่ ใช้ประโยชน์ได้แค่ตอนกลางวัน

ขยายพื้นที่การทำงานคนไร้บ้านไปเมืองหลักในภูมิภาค และเชื่อมร้อยเป็นเครือข่ายคนไร้บ้าน พร้อมกับการพัฒนานโยบายที่อยู่อาศัย สำหรับคนไร้บ้าน เพื่อนำเสนอต่อรัฐบาล

การที่คนไร้บ้านประสบความสำเร็จ ในการทำงานร่วมกัน ทั้งเรื่องที่อยู่อาศัย การบริหารจัดการ ศูนย์พัก และการพัฒนาคุณภาพชีวิต ทำให้คนไร้บ้าน ได้เห็นถึงศักยภาพ และคุณค่าของตัวเอง และเชื่อว่า ชีวิตสามารถดีขึ้นได้ ส่งผลให้เกิดความมั่นใจในตัวเอง มากขึ้น จึงลุกขึ้นมาเป็นแกนนำในการทำงานกับ คนไร้บ้านอื่น ๆ ที่ยังอยู่ในที่สาธารณะ และในจังหวัด อื่น ๆ มูลนิธิพัฒนาที่อยู่อาศัย จึงร่วมกับแกนนำ คนไร้บ้าน ขยายการทำงานจากกรุงเทพมหานคร ไปใน พื้นที่หัวเมืองหลักในภูมิภาค ที่จังหวัดเชียงใหม่ ในปี 2551 และรวมกันจัดตั้งเป็นเครือข่ายคนไร้บ้าน ในปี 2552 เป็นลักษณะการทำงานร่วมกันแบบหลวม ๆ เพื่อ สร้างพื้นที่ทางสาธารณะของคนไร้บ้านให้ปรากฏตัวตน ชัดขึ้นในสังคม หลังจากนั้นขยายพื้นที่การทำงานเพิ่ม ในจังหวัดขอนแก่น ในปี 2554, จังหวัดปทุมธานี 2557,

จังหวัดนนทบุรี ปี 2560 จังหวัดกาญจนบุรี, จังหวัด ระยอง และจังหวัดนครราชสีมา ในปี 2563 โดยมีภาคี ภาคประชาสังคมในพื้นที่ร่วมสนับสนุน และลงพื้นที่ ทำงานกับคนไร้บ้าน และมีแผนร่วมกันที่จะประกาศ จัดตั้งเป็น “เครือข่ายคนไร้บ้านประเทศไทย” อย่าง เป็นทางการในปลายปี 2567 ภายใต้การสนับสนุนของ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ

รูปแบบการทำงานในพื้นที่สาธารณะที่คนไร้บ้าน และกลุ่มเปราะบางในเมืองเข้าถึงการช่วยเหลือและ การพัฒนาคุณภาพชีวิตได้ง่าย คือการสร้างกลไก **จุดประสานงานในพื้นที่สาธารณะ**⁴ ซึ่งเป็นกลไกที่ เครือข่ายคนไร้บ้าน และมูลนิธิพัฒนาที่อยู่อาศัย ผลักดัน ให้เกิดขึ้นในทุกจังหวัดที่ทำงาน และเป็นกลไกที่ หน่วยงานภาครัฐ ภาคประชาสังคมที่เกี่ยวข้องกับ การทำงานคนไร้บ้าน บูรณาการการทำงานร่วมกัน



⁴ จุดประสานงานคนไร้บ้านในพื้นที่สาธารณะ เป็นกลไกความร่วมมือของภาคีต่าง ๆ ในพื้นที่ เช่น มูลนิธิพัฒนาที่อยู่อาศัย เครือข่าย คนไร้บ้าน ศูนย์คุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง พม., เทศบาล, สภาอากาศตติยสถาน สถาบันการศึกษา ภาคเอกชน องค์กรศาสนา เป็นต้น มีการทำงาน ร่วมกัน 7 ประเด็น งานฐานข้อมูล, การเข้าถึงสิทธิ สวัสดิการขั้นพื้นฐาน, บริการทางสุขภาพ กาย-จิต, การเข้าถึงที่อยู่อาศัย, อาชีพ- การมีงานทำ, บริการสิ่งจำเป็นพื้นฐาน และพื้นที่เรียนรู้ บริการสาธารณะของกลุ่มที่สนใจ



จากรูปธรรมในการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัย ที่บริหารจัดการโดยคนไร้บ้าน ที่ศูนย์คนไร้บ้านสุวิทย์ วัฒนุ ได้พัฒนาไปสู่การทำข้อเสนอนโยบายที่อยู่อาศัย สำหรับคนไร้บ้าน เพื่อนำเสนอ และผลักดันต่อรัฐบาล โดยประสานความร่วมมือกับทุกภาคส่วน ร่วมกันทำงาน ขับเคลื่อนนโยบาย อาทิ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน, กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ กระทรวงการพัฒนา สังคมและความมั่นคงของมนุษย์, สำนักสนับสนุนสุข ภาวะประชากรกลุ่มเฉพาะ สสส. เป็นต้น โดยมีกำลัง หลักเป็นภาคประชาชน ที่ติดตามผลักดันต่อเนื่อง คือ

กลุ่มคนไร้บ้าน, เครือข่ายสลัม 4 ภาค, มูลนิธิพัฒนา ที่อยู่อาศัย และเครือข่ายพันธมิตรอื่น ๆ ใช้ระยะเวลาการ ผลักดันนโยบาย 5 ปี 3 รัฐบาล (พ.ศ. 2554 – พ.ศ. 2559) จนในปี 2559 คณะรัฐมนตรีเห็นชอบกับนโยบาย และ อนุมัติงบประมาณสนับสนุนการซื้อที่ดิน การก่อสร้าง ศูนย์พัก และการสำรวจปริมาณคนไร้บ้านทั่วประเทศ เมื่อวันที่ 8 มีนาคม 2559 จำนวนเงิน 118.6 ล้านบาท ดำเนินการใน 3 พื้นที่ จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดขอนแก่น และจังหวัดปทุมธานี ซึ่งเป็นพื้นที่ที่กลุ่มคนไร้บ้าน และ มูลนิธิพัฒนาที่อยู่อาศัย ไปขยายการทำงานไว้





4

การบริหารจัดการศูนย์พักคนไร้บ้าน หรือ “บ้านของคนไร้บ้าน” และทำงานสนับสนุนกลุ่มเปราะบางอื่น ๆ ในเมือง

“ศูนย์พักคนไร้บ้าน คือบ้านของคนไร้บ้าน” บ้านในความหมายของคนไร้บ้าน ไม่ใช่แค่สิ่งปลูกสร้าง แต่มันคือบ้านที่สื่อความหมายถึงความอบอุ่น ปลอดภัย ไม่ว่าจะเป็หลังเล็ก หลังใหญ่ ผุพัง หรือมั่นคงแข็งแรง เป็นสถานที่ ที่สร้างความเป็นครอบครัว โอบอุ้มให้เรา เติบโต มั่นคง ทั้งร่างกาย และจิตใจ ดังนั้นคงไม่มีใครที่ไม่อยากจะมีบ้านในลักษณะนี้ แต่ข้อเท็จจริงในสังคม มี “บ้าน” จำนวนมาก ที่ไม่ได้ทำหน้าที่ดังกล่าว จึงทำให้มีคนจำนวนหนึ่งต้องออกมาเผชิญชีวิตเพียงลำพัง เพื่อแสวงหาบ้านหลังใหม่ที่อบอุ่นกว่า บางคนประสบความสำเร็จ บางคนล้มเหลว แต่คนที่ล้มเหลวและอยู่ในสภาวะที่เปราะบาง พวกเขาที่ต้องการบ้านที่อบอุ่น เช่นกัน สำหรับคนไร้บ้านแล้ว ศูนย์พักคนไร้บ้าน ก็คือบ้านของพวกเขา

หลังจากคณะรัฐมนตรี มีมติเห็นชอบกับนโยบาย ที่อยู่อาศัยคนไร้บ้าน คนไร้บ้านจึงรวมตัวกันจัดตั้งเป็น “สมาคมคนไร้บ้าน”⁵ เพื่อรับงบประมาณมาดำเนินการซื้อที่ดิน และก่อสร้างศูนย์พักคนไร้บ้าน ทั้ง 3 พื้นที่ ดำเนินการแล้วเสร็จ มีการตั้งชื่อ และเปิดศูนย์พักอย่าง

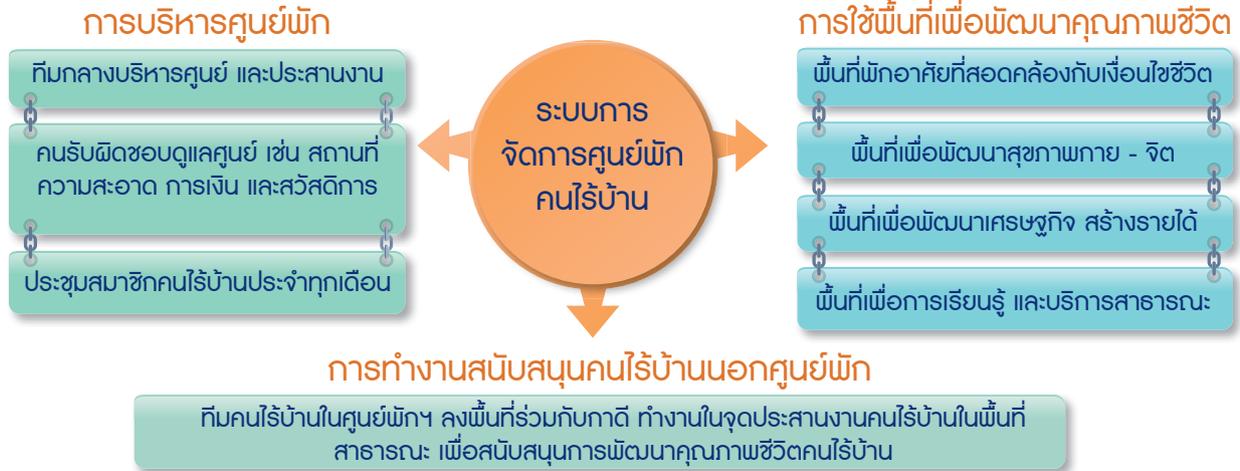
เป็นทางการตามลำดับ โดย “บ้านเต็มฝัน” จังหวัด เชียงใหม่ เปิดศูนย์ฯ เมื่อ 28 มิถุนายน 2561, “บ้านโฮม แสนสุข” จังหวัดขอนแก่น เปิดศูนย์ฯ เมื่อ 17 มกราคม 2563 และ “บ้านพูนสุข” จังหวัดปทุมธานี เปิดศูนย์ฯ เมื่อ 29 สิงหาคม 2563 ตามลำดับ เมื่อคนไร้บ้านเข้าพัก อาศัยในศูนย์พัก จึงมีการประชุมเพื่อกำหนดมาตรการ การอยู่ร่วมกัน และการบริหารจัดการศูนย์พัก

- 1) กำหนดกติกาการใช้ชีวิตร่วมกันในศูนย์พัก อะไรควรทำ ไม่ควรทำ และมาตรการการ แก้ปัญหาเมื่อมีคนละเมิดกติกา โดยการ ให้โอกาสอย่างถึงที่สุด ใช้วิธีการพูดคุย การประชุมร่วมกัน
- 2) ร่วมกันรับผิดชอบค่าใช้จ่ายที่เกิดในศูนย์ เช่น ค่าบำรุง ค่าน้ำ ค่าไฟ
- 3) มีการสร้างทีม และระบบการทำงาน แบ่ง บทบาทหน้าที่รับผิดชอบในการบริหาร ศูนย์ มีบัญชีธนาคารประจำศูนย์ มีการ ลงบัญชีค่าใช้จ่าย และรายงานในที่ประชุม คนไร้บ้านทุกเดือน

⁵ สมาคมคนไร้บ้าน จัดตั้งเมื่อ 21 ธันวาคม 2559 เป็นองค์กรนิติบุคคลที่ตั้งขึ้นตามเงื่อนไขการรับงบประมาณจากรัฐ เพื่อดำเนิน การจัดสร้างศูนย์พักคนไร้บ้านตามมติคณะรัฐมนตรี สมาคมคนไร้บ้านประกอบด้วยคนไร้บ้าน และภาคประชาสังคมที่สนับสนุน การทำงาน โดยมีคนไร้บ้านเป็นนายกสมาคม

การพัฒนาศักยภาพของทีมทำงานเป็นเรื่องสำคัญ และสมาชิกในศูนย์เองที่ต้องปรับตัว และพัฒนาตัวเอง เรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกัน ภายใต้ข้อตกลงเดียวกัน โดยทีมมูลนิธิฯ คอยให้การสนับสนุน

การบริหารจัดการศูนย์พักคนไร้บ้าน



นอกจากเรื่องการบริหารจัดการศูนย์ฯ การพัฒนาคุณภาพชีวิตคนไร้บ้านในศูนย์พักฯ ก็ต้องดำเนินการควบคู่ไปด้วย ทั้งเรื่องการอำนวยความสะดวกให้คนไร้บ้านเข้าถึงสิทธิ สวัสดิการขั้นพื้นฐาน การพัฒนาศักยภาพด้านอาชีพ เช่น กองทุนหมุนเวียนอาชีพ หรือการใช้พื้นที่ในศูนย์พักทำตลาดเพื่อสร้างรายได้ รวมทั้งการจัดสวัสดิการดูแลสมาชิก เช่น การจัดสรรค่าบำรุงศูนย์ฯ มาเป็นสวัสดิการสำหรับผู้สูงอายุ คนเจ็บป่วย หรือความยากลำบากอื่น ๆ

นอกจากศูนย์พักคนไร้บ้าน จะเป็นสถานที่สนับสนุนการพัฒนาคุณภาพชีวิตคนไร้บ้านในศูนย์พัก และคนไร้บ้านในพื้นที่สาธารณะแล้ว ยังเป็น**สถานที่รองรับกลุ่มเปราะบางในเมืองที่ประสบปัญหาวิกฤตในชีวิต** ทั้งผู้ที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์โควิด ต้องตกงาน ไร้ที่อยู่อาศัย และผู้ประสบปัญหาทางเศรษฐกิจ สังคมอื่น ๆ ได้เข้ามาพึ่งพาพักอาศัยในศูนย์ฯ เพื่อตั้งหลัก เพื่อพลิกฟื้นกลับไปใช้ชีวิตของตัวเองได้ต่อไป และเป็นสถานที่ที่หน่วยงานรัฐ หรือ สถานพยาบาลต่าง ๆ ประสานขอการสนับสนุนส่งต่อผู้ประสบปัญหาที่พักอาศัยในศูนย์ฯ





5

การสำรวจข้อมูลคนไร้บ้าน

ภาพรวมคนไร้บ้านทั่วประเทศ มีความจำเป็น เป็นส่วนสำคัญที่จะสามารถวิเคราะห์ปรากฏการณ์ทาง สังคม และสถานการณ์ของคนไร้บ้าน เพื่อจะสามารถ กำหนดการทำงานได้อย่างสอดคล้อง และต้องมีการ สำรวจเป็นระยะ เพื่อเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลง ที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลาได้ การสำรวจคนไร้บ้านมี ความยากกว่าการสำรวจกลุ่มประชากรทั่วไป เนื่องจาก คนไร้บ้านมีการเคลื่อนย้ายข้ามพื้นที่ ข้ามจังหวัด ทำให้ เสี่ยงที่จะนับซ้ำ แต่ต้องระวังความผิดพลาดในการ แยกแยะคนไร้บ้าน และต้องไม่สำรวจช่วงเทศกาลการ เดินทางของคนไร้บ้าน เช่น งานประจำปี หรือเทศกาล งานบุญต่าง ๆ ที่คนไร้บ้านจะไปรับของแจก มีอาหารฟรี มีการแสดง เป็นต้น

การสำรวจคนไร้บ้านทั่วประเทศครั้งที่ 1

การสำรวจข้อมูลคนไร้บ้านทั่วประเทศอย่าง เป็นทางการ ทั้งหมด 77 จังหวัด เกิดขึ้นครั้งแรก ในปี 2562 โดยคณะรัฐมนตรีได้อนุมัติงบประมาณ สนับสนุนการสำรวจ และงบประมาณนโยบายที่อยู่อาศัย สำหรับคนไร้บ้าน เมื่อ 8 มีนาคม 2559 ในจำนวนนั้น

เป็นงบประมาณสนับสนุนการสำรวจจำนวน 3 ล้านบาท ให้ สมาคมคนไร้บ้านดำเนินการสำรวจ ร่วมกับหลาย หน่วยงาน โดยมีทีมทำงานหลัก ประกอบด้วย มูลนิธิ พัฒนาที่อยู่อาศัย สมาคมคนไร้บ้าน เครือข่ายสลัม 4 ภาค สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน สำนักงานกองทุน สนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และองค์กรภาคประชาสังคม และสถาบันการศึกษาในพื้นที่ ร่วมสนับสนุนการสำรวจ จำนวน 86 องค์กร

การสำรวจคนไร้บ้านครั้งนี้ ใช้วิธีการแจกนับ (counting) ในแต่ละพื้นที่ในคืนเดียว One Night Count (ONC) ในช่วงเวลาเดียวกัน 19.00 - 22.00 น. เป็นวิธีการที่ลดความเสี่ยงในการนับซ้ำคนไร้บ้านใน แต่ละเมือง เน้นการเก็บจำนวนคนไร้บ้าน และลักษณะ ของคนไร้บ้านที่เห็นได้เด่นชัด อันได้แก่ ช่วงอายุ เพศ ลักษณะการรวมกลุ่มและการใช้ชีวิต ความพิการที่เห็น ได้ชัด ความเจ็บป่วยทางจิตที่เห็นได้ชัด แบ่งการสำรวจ เป็น เป็น 2 ระยะ

ทึมหาข้อมูลในพื้นที กำหนดเส้นทางสำรวจล่วงหน้า



ระยะแรก เป็นการเตรียมการ จะมีทีมลงพื้นที่เพื่อค้นหาจุดที่จะพบคนไร้บ้าน แหล่งข้อมูลสำคัญคือคนไร้บ้านเอง ที่ใช้ชีวิตอยู่ในพื้นที่ รวมทั้งคนอื่น ๆ ที่รู้ข้อมูล เช่น พ่อค้าแม่ค้าในตลาด รถป.ก.ตามสถานีขนส่งหรือตำรวจในพื้นที่ เป็นต้น และนำข้อมูลมาพิกัดเส้นทาง และจุดที่มีคนไร้บ้านอยู่ เตรียมไว้สำหรับทีมที่จะลงเดินสำรวจแรงงานไร้บ้าน

ระยะที่สอง เป็นช่วงของการสำรวจแรงงานไร้บ้าน จะมีการจัดทีมลงพื้นที่ตามเส้นทาง และสถานที่ที่ได้เตรียมการไว้แล้วก่อนหน้านี้ การลงสำรวจจะแบ่งเป็น 2 ช่วง ระยะเวลาห่างกันไม่เกิน 1 เดือน เนื่องจากกำลังคนในการสำรวจไม่เพียงพอ

ช่วงที่ 1 ลงสำรวจในจังหวัดที่คนไร้บ้านไม่มีการเคลื่อนย้าย (เป็นคนไร้บ้านที่อยู่ประจำในพื้นที่) ลงสำรวจพร้อมกันในวันเดียวกัน และช่วงเวลาเดียวกัน

ช่วงที่ 2 ลงสำรวจในจังหวัดที่มีการเคลื่อนย้ายของคนไร้บ้าน (จังหวัดที่มีเส้นทางคมนาคมเชื่อมต่อกันโดยรถไฟ) ลงสำรวจพร้อมกัน ในวันเดียวกัน และช่วงเวลาเดียวกัน

ผลสำรวจแรงงานไร้บ้าน ณ 16 พฤษภาคม 2562 ทั่วประเทศทั้งหมด 77 จังหวัด ใน 136 อำเภอ ที่มีความเป็นเมือง พบคนไร้บ้านในที่สาธารณะจำนวน 2,719 คน จังหวัดที่พบคนไร้บ้านมากที่สุด คือ กรุงเทพมหานคร มีจำนวน 1,259 คน

การสำรวจคนไร้บ้านทั่วประเทศครั้งที่ 2

เป็นการสำรวจโดยกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เป็นเจ้าภาพหลัก โดยร่วมมือกับภาคีเครือข่ายทุกภาคส่วน ประกอบด้วย กรุงเทพมหานคร, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, มูลนิธิพัฒนาที่อยู่อาศัย, มูลนิธิอิสระชน และมูลนิธิกระจกเงา ตัวเลขจากการแรงงานไร้บ้านในแต่ละพื้นที่ในคืนเดียว One Night Count (ONC) เมื่อ 23 พฤษภาคม 2566 พบคนไร้บ้านในพื้นที่สาธารณะทั่วประเทศจำนวน 2,499 คน จังหวัดที่พบคนไร้บ้านมากที่สุดคือ กรุงเทพมหานคร ซึ่งมีจำนวน 1,271 คน

บทเรียนจากการทำงานกับคนไร้บ้าน

บทเรียนที่ 1

ความสำคัญของกลุ่ม และเครือข่าย

การสร้างกลุ่มสร้างเครือข่ายเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่งสำหรับคนไร้บ้าน เพราะการรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน คือการสร้างตัวตนของคนชายขอบให้มีพื้นที่ในสังคม เครือข่ายคนไร้บ้าน และงานรูปธรรมที่ถูกมองเห็น เป็นการพิสูจน์ให้เห็นว่าคนไร้บ้านเป็นกลุ่มที่ทำงานหนักเพื่อจะเปลี่ยนชีวิตตนเอง และสร้างสังคมที่ดีขึ้น นอกจากนี้การสร้างเครือข่ายของคนไร้บ้าน มีผลในการฟื้นฟูคน เพราะความเป็นเครือข่าย เป็นการสร้างความสัมพันธ์ใหม่ การช่วยเหลือ เอื้ออาทรกัน ความไว้วางใจกัน ระหว่างคนไร้บ้านด้วยกัน ซึ่งเป็นคนที่ผ่านประสบการณ์การถูกทอดทิ้งจากครอบครัว ชุมชน และสังคม สู้ตาย การที่เป็นส่วนหนึ่งของเครือข่าย ได้สร้างให้เขามีกำลังใจ มีพลัง มีความมั่นใจในการเดินหน้า และมีความหวังในชีวิตอีกครั้งหนึ่ง

กระบวนการในการทำงานกับคนไร้บ้าน จึงต้องเน้นการฟื้นฟูความมั่นคงด้านในควบคู่ไปด้วย เพื่อให้มีความหวังในชีวิต และเพื่อให้ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์กลับคืนมา ถ้าประสบความสำเร็จในด้านนี้ได้ ปัญหาด้านอื่น ๆ ก็สามารถแก้ไขได้ง่ายขึ้น

บทเรียนที่ 2

การขับเคลื่อนนโยบายที่อยู่อาศัยสำหรับคนไร้บ้าน

ประกอบด้วยขั้นตอนหลัก 2 ขั้นตอน

ขั้นตอนแรก เป็นขั้นการเตรียมนโยบาย โดยมีสิ่งที่ต้องตระหนักในการจัดทำนโยบาย 3 ประการ

1) ต้องเป็นนโยบายที่พัฒนามาจากการทำงานกับผู้ประสบปัญหาโดยตรง

ในระหว่างการทำงาน เราจะพบว่ายังมีอุปสรรคมีช่องว่าง ที่ต้องใช้มาตรการทางนโยบายมาสนับสนุน เพื่อเพิ่มโอกาสในการยกระดับคุณภาพชีวิตคนไร้บ้านให้ดีขึ้น ช่องว่างนี้จะเป็นจุดเริ่มต้นในการชวนกลุ่มที่ประสบปัญหา ในที่นี้หมายถึงกลุ่มคนไร้บ้าน มาจัดกระบวนการคิดค้นพัฒนานโยบายร่วมกัน เป็นนโยบายที่เกิดจากผู้ประสบปัญหาโดยตรง ซึ่งจะเป็นหลักประกันว่าจะสอดคล้องและตอบสนองต่อการแก้ปัญหาได้จริง

2) ต้องเป็นนโยบายที่ผู้ประสบปัญหาต้องการอย่างแท้จริง

ถ้าผู้ประสบปัญหามีความต้องการจริง ๆ นโยบายนี้จะมีพลัง เพราะเขาจะมีความรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของ มีความกระตือรือร้น ที่จะนำเสนอความต้องการ ความจำเป็นด้วยตัวเอง อย่างมีชีวิตชีวา





3) ต้องมีความมั่นใจว่านโยบายนั้น สามารถ แก้ปัญหา และปฏิบัติได้

ต้องสร้างความเชื่อมั่นให้กับภาคีที่ร่วมกัน ขับเคลื่อนนโยบาย และฝ่ายบริหารที่เป็นผู้ออกนโยบาย ว่าเป็นนโยบายที่แก้ปัญหา และปฏิบัติได้จริง

ความเชื่อมั่นมาจาก การทำงานเพื่อสร้างรูป ธรรมการแก้ปัญหาในพื้นที่ให้เป็นที่ประจักษ์ ในกรณี คนไร้บ้าน เราสร้างรูปธรรมการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัย และการพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยการสร้างศูนย์พักคน ไร้บ้าน ที่บริหารจัดการโดยคนไร้บ้าน คือศูนย์พักคน ไร้บ้านสุวิทย์ วัดหนู ทดลองดำเนินการมาก่อนตั้งแต่ปี 2551 มีคนไร้บ้านเข้าพักอาศัย และร่วมกันทำกิจกรรม การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านต่าง ๆ มีอาชีพ รายได้ เข้าถึงสิทธิขั้นพื้นฐาน จนมั่นใจว่าแนวทางนี้สามารถ ยกกระดับคุณภาพชีวิตได้ จึงพัฒนาเป็นนโยบายนำเสนอ ต่อรัฐบาล นอกจากนี้ ยังต้องมีองค์ประกอบของ ข้อมูล หลักการเหตุผล ข้อตกลง หรือนโยบายระหว่างประเทศ หรือตัวอย่างจากพื้นที่อื่น ๆ ที่เราสามารถอ้างอิงได้ ไม่ว่าจะ เป็นในประเทศ หรือต่างประเทศ เพื่อเพิ่ม นำหนักความเชื่อมั่นให้มากขึ้น

ขั้นตอนที่สอง เป็นขั้นการขับเคลื่อนนโยบาย จะทำ อย่างไรให้สำเร็จ ประกอบด้วย 3 ส่วนสำคัญ

1) ต้องทำให้ ฝ่ายการเมือง ฝ่ายบริหาร และ หน่วยงานเห็นด้วยกับนโยบาย และให้การ สนับสนุน

สำคัญที่สุดคือฝ่ายการเมือง ที่เป็น ฝ่ายบริหารเข้าใจและเห็นชอบ การขับเคลื่อน นโยบายจะง่ายขึ้น ต้องทำให้เขาลงพื้นที่พบปะ พูดคุยกับกลุ่มที่ประสบปัญหาโดยตรง ให้เห็น งานการพัฒนาในด้านต่าง ๆ รวมทั้งประเด็นที่ เราต้องการขับเคลื่อนให้เป็นนโยบาย เพื่อให้ เขาเชื่อมั่นว่านโยบายที่เราเสนอมีความเป็น ไปได้ และถ้าผ่านนโยบายแล้ว จะสามารถแก้ ปัญหาได้จริง

อีกหน่วยงานหนึ่งที่จะต้องทำงานด้วย อย่างใกล้ชิด คือหน่วยงานหลักที่เป็นเจ้าของ เรื่อง ที่จะหน่วยงานที่ผลักดันข้อเสนอเข้าที่ ประชุมคณะรัฐมนตรี เราต้องสร้างความเข้าใจ และต้องทำงานร่วมกัน ต้องอดทนที่จะอธิบาย เรื่องราว ปัญหาต่าง ๆ ให้เจ้าหน้าที่และผู้บริหาร หน่วยงานนั้น ๆ เข้าใจ เพราะการเคลื่อน นโยบายต้องใช้เวลา ซึ่งเจ้าหน้าที่และผู้บริหาร หน่วยงานต่าง ๆ มีการปรับเปลี่ยนโยกย้าย ตลอดเวลา จึงต้องใช้ความอดทนในการอธิบาย ครั้งแล้วครั้งเล่า

2) ผู้ที่ประสบปัญหา หรือกลุ่มเปราะบางนั้นๆ ต้องเป็นพลังหลักในการขับเคลื่อน ไม่ใช่มีคนอื่นทำแทนให้

กลุ่มเปราะบางต่าง ๆ ต้องเป็นคนพูด สื่อสารต่อสาธารณะ และหน่วยงานด้วยตัวเอง ถ้าเจ้าของเรื่องพูดเอง จะทำให้เห็นข้อเท็จจริงของปัญหา ทำให้การเสนอนโยบายมีน้ำหนัก มีความชอบธรรม หน่วยงาน และคนในสังคม จะรับฟัง และถ้าผู้ประสบปัญหา ลุกขึ้นมาขับเคลื่อนนโยบายด้วยตัวเอง เขาจะลงแรงเพื่อผลักดันให้สำเร็จ และเมื่อสำเร็จ เขาจะติดตามให้นโยบายนั้นมีผลในทางปฏิบัติ หรือถ้ายังไม่สำเร็จโดยง่าย เขาจะไม่ยอมแพ้ จะอดทนรอคอย และพยายามผลักดันขับเคลื่อนต่อไป

3) ต้องมีเพื่อนมิตรเครือข่ายต่าง ๆ เป็นกำลังหนุน

การสนับสนุนจากเครือข่ายต่าง ๆ มีความสำคัญ ไม่ว่าจะเป็น เครือข่ายภาคประชาชน นักวิชาการ สื่อมวลชน นักศึกษา หรือประชาชนทั่วไป ถ้าได้รับการสนับสนุนในจังหวะและเวลาที่เหมาะสม การผลักดันนโยบายจะมีพลังและสำเร็จเร็วขึ้น จึงต้องทำงานกับภาคี และเครือข่ายต่าง ๆ ด้วย

บทเรียนที่ 3

หลักคิด และความเชื่อในการทำงาน

- 1) ทุกคนสามารถเปลี่ยนแปลงได้ คนที่เปราะบางที่สุด ก็มีศักยภาพสามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงได้
- 2) เคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ทำงานด้วยความเคารพในศักดิ์ศรีของเขา จึงไม่อาจมองเขาเป็นผู้รับ และเราเป็นผู้ให้ แต่ต้องทำงานเพื่อเสริมพลังให้เขา เกิดความภาคภูมิใจในตัวเอง และเราก็จะมีพลังด้วย
- 3) เชื้อมั่นในพลังของกลุ่ม ไม่ใช่การเปลี่ยนแปลงโดยปัจเจก จึงเน้นการทำงานเพื่อสนับสนุนให้ผู้ประสบปัญหา มีการรวมกลุ่ม สร้างองค์กร สร้างตัวตนให้ปรากฏทางสังคม และสร้างการเปลี่ยนแปลงด้วยตัวเอง



ปฏิรูปที่ดินเมืองในพื้นที่การรถไฟ ประสบการณ์การต่อสู้ของชาวสลัม ในประเทศไทย

อภัยยุทธ์ จันทร์พาทา
ที่ปรึกษาเครือข่ายสลัม 4 ภาค
และที่ปรึกษาเครือข่ายชุมชนเมืองผู้ได้รับผลกระทบรถไฟ
บุญเลิศ วิเศษปรีชา
อาจารย์ประจำคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์





1 ความไม่มั่นคงในที่อยู่อาศัย : ใจกลางของปัญหาสลัม

สลัมหรือชุมชนแออัด ในประเทศไทย เป็นผลพวงมาจากแนวทางการพัฒนาประเทศที่ไม่สมดุล ที่มีจุดเริ่มต้นจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจสังคมแห่งชาติ ฉบับแรกปี พ.ศ. 2504 ทิศทางการพัฒนาประเทศ ที่มุ่งเน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ การพัฒนาภาคอุตสาหกรรมและเมือง โดยละเลยการพัฒนาระบบเกษตรกรรมอย่างยั่งยืนในภาคชนบท ได้ทำให้ผู้คนที่ย้ายถิ่นจากภาคการเกษตรเข้ามาแสวงหาแหล่งงาน และโอกาสของชีวิตในเมือง ไม่ว่าจะป็นกรุงเทพมหานครหรือตามหัวเมืองภูมิภาคต่างๆ ผู้อพยพจากชนบทเหล่านี้ เมื่อไม่สามารถหาที่อยู่อาศัยเป็นของตนเองได้ เพราะที่ดินมีราคาแพง ประกอบกับภาครัฐขาดมาตรการเตรียมการรองรับด้านที่อยู่อาศัยอย่างพอเพียง จึงจำเป็นต้องบุกเบิกที่ดินว่างเปล่าใกล้แหล่งงานเป็นที่อยู่อาศัย ซึ่งต่อมาได้ขยายกลายเป็นชุมชนแออัดในที่สุด

จากสภาพที่มอดังกล่าว คนสลัมจึงคือ ผู้บุกเบิกถิ่นฐานในเมือง พวกเขาลงทุนก่อสร้างที่อยู่อาศัย

ราคาต่ำเพื่อเป็น “บ้าน” ให้ชีวิตได้พักพิง แม้จะแออัดและดูไม่เป็นระเบียบ แต่ในทางเศรษฐศาสตร์ถือเป็น การแบ่งเบาภาระงบประมาณด้านที่อยู่อาศัยของรัฐบาลอย่างมหาศาล นอกจากนี้แล้ว การดำรงอยู่ของชาวสลัมยังเกี่ยวพันอย่างมากกับความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของเมือง ภาคการผลิต พาณิชยกรรม การก่อสร้าง และธุรกิจบริการ ต่างต้องพึ่งพาแรงงานจากชุมชนงานหนัก และอาชีพที่ไม่มีใครอยากทำ เป็นต้นว่า เก็บขยะ กวาดถนน ขับรถเมล์ ฯลฯ ก็ล้วนแต่คนสลัมทำ

อย่างไรก็ตามสำหรับภาครัฐแล้ว ข้อเท็จจริงเหล่านี้ไม่ได้ถูกนำไปเป็นฐานคิดเพื่อทำความเข้าใจกับสภาพปัญหา หน่วยราชการต่าง ๆ อาศัยมุมมองทางกฎหมายมาเป็นหลักในการแก้ไขปัญหา ชุมชนจึงถูกประทับตราว่าเป็น “ผู้บุกรุก” จึงได้รับบริการพื้นฐานจากรัฐที่มีมาตรฐานต่ำกว่าพลเมืองทั่วไป เป็นต้นว่า ได้ทะเบียนบ้านชั่วคราว ใช้ไฟฟ้า - ประปาในอัตราที่แพงกว่ามิเตอร์ปกติ และท้ายสุดก็มักไปจบลงที่การถูกไล่รื้อด้วยมาตรการทางกฎหมาย

นอกจากปัญหาด้านเศรษฐกิจ - รายได้ ปัญหาด้านสาธารณสุขปัญหาพื้นฐานแล้ว กล่าวได้ว่าปัญหาความไม่มั่นคงในที่อยู่อาศัย หรือ พุดง่าย ๆ ก็คือ ปัญหาการไร้ที่อยู่ ถือเป็นปัญหา หัวใจสำคัญของชาวสลัม ในยุคที่มุ่งเน้นการเติบโตทางเศรษฐกิจ การไร้ที่อยู่มักมาจากทั้งหน่วยงานภาครัฐที่ต้องการใช้ที่ดิน สำหรับการ พัฒนาโครงสร้างพื้นฐานในเมือง เช่น ทางด่วน , ถนน , สะพานข้ามแม่น้ำ , ทางรถไฟยกระดับ เป็นต้น และจากภาคเอกชนที่ต้องการใช้ที่ดินเชิงธุรกิจ การลงทุน และเก็งกำไร



2 ปรับปรุงชุมชนในที่เดิม รับรองความมั่นคงในที่ดิน : ยุทธศาสตร์ด้านที่อยู่อาศัยของชาวสลัม

แนวทางการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยที่ตรงกับความต้องการของชาวสลัม คือ การปรับปรุงที่อยู่อาศัยในที่ดินเดิม หรือหากในกรณีที่ต้องรื้อย้ายชุมชนจริงๆ ก็ต้องจัดหาพื้นที่รองรับในเขตเมืองในบริเวณใกล้เคียงกับถิ่นที่อยู่อาศัยเดิม เพื่อให้คนสลัมมีที่อยู่อาศัยที่มั่นคง และสามารถดำรงชีวิตในฐานะแรงงานในเมืองได้อย่างยั่งยืน

แนวทางแก้ไขปัญหาคือเน้นการปรับปรุงที่อยู่อาศัยในที่ดินเดิม เคยนำมาปฏิบัติใช้กับชุมชนเซงกี ในปี 2529 - 2530 โดยชาวชุมชนซึ่งในขณะนั้นประสบปัญหาด้านที่อยู่อาศัย เกราะขอซื้อที่ดินจากสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระองศ์ ในลักษณะของการแบ่งปันที่ดิน (LAND SHARING) ซึ่งเป็นการประนีประนอมระหว่างเจ้าของที่ดินกับชุมชน กล่าวคือ สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระองศ์ยินยอมขายที่ดินบางส่วนให้กับชาวชุมชนผ่อนซื้อในราคาต่ำกว่าท้องตลาด เพื่อนำมาจัดผังที่อยู่อาศัยใหม่ให้เป็นระเบียบ โดยลดขนาดที่อยู่อาศัยเหลือแปลงละ 5.4 ตารางวา และ 10 ตารางวา ผังชุมชนที่จัดใหม่ทำให้เหลือพื้นที่ส่วนหนึ่งคืนให้กับเจ้าของที่ดินซึ่งเป็นเจ้าของที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในเชิงธุรกิจพาณิชย์ได้

นอกจากโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนเซงกีแล้ว ชุมชนแออัดที่ใช้แนวทางการแบ่งปันที่ดินมาพัฒนาที่อยู่อาศัยยุคนี้ ก็เช่น ชุมชนวัดลาดบัวขาว ชุมชนหลังบ้านมนังคศิลา และชุมชน 70 ไร่ คลองเตย ชุมชนวัดลาดบัวขาวใช้วิธีขอซื้อที่ดินบางส่วนจากเจ้าของที่ดินเอกชน ส่วนชุมชนหลังบ้านมนังฯ และชุมชน 70 ไร่ เนื่องจากอยู่ในที่ดินของหน่วยงานราชการคือ กรมธนารักษ์ และการทำเรือ จึงใช้วิธีขอเช่าที่จากหน่วยงานเจ้าของที่

อย่างไรก็ตามเป็นที่น่าเสียดายที่โครงการตัวอย่างเหล่านี้ ซึ่งเน้นการปรับปรุงพัฒนาที่อยู่อาศัยในที่ดินเดิม เพื่อให้คนสลัมเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตเมือง ไม่สามารถขยายผลไปเป็นกระแสหลักในการแก้ไขปัญหาชุมชนแออัดได้ ทั้งนี้เพราะอุปสรรคเรื่องที่ดิน หน่วยงานรัฐต่าง ๆ ไม่อยากแบ่งปันที่ดินของตนให้ชาวชุมชนเช่าอยู่อาศัยระยะยาว เนื่องจากต้องการนำที่ดินไปใช้เชิงธุรกิจรวมทั้งพัฒนาโครงการของรัฐด้านต่าง ๆ ภาคเอกชนก็เช่นกัน ผลประโยชน์มหาศาลจากธุรกิจที่ดิน และอสังหาริมทรัพย์ คือแรงจูงใจสำคัญในการเลือกแนวทางแก้ไขปัญหาแบบรื้อย้ายชุมชน

3 ปฏิรูปที่ดินเมืองในพื้นที่การรถไฟฯ : การสานต่อ และผลักดันยุทธศาสตร์ด้านที่อยู่อาศัยให้เป็นจริง โดยขบวนเครือข่ายสลัม 4 ภาค

เพื่อสานต่อยุทธศาสตร์ด้านที่อยู่อาศัยของชาวสลัม ด้วยการจัดทำโครงการที่อยู่อาศัยในพื้นที่เดิมเครือข่ายสลัม 4 ภาค จึงทำการรณรงค์ในประเด็นดังกล่าวอีกครั้ง โดยผลักดันการเช่าที่ดินระยะยาว 30 ปีกับการรถไฟแห่งประเทศไทย

การรถไฟฯ เป็นรัฐวิสาหกิจสังกัดกระทรวงคมนาคม ที่ครอบครองที่ดินไว้กว่า 200,000 ไร่ ในจำนวนนี้มีที่ดินในเขตเมืองที่สามารถจัดหาประโยชน์ถึง 50,000 ไร่ อย่างไรก็ตามการรถไฟฯ มักนำเอาที่ดินที่จัดหาประโยชน์ได้ไปให้ภาคธุรกิจเอกชนเช่าทำโครงการแสวงหากำไร อาทิ ศูนย์การค้า โรงแรม สถานบันเทิง ส่งผลให้เกิดการขับไล่ผู้อยู่อาศัยเดิมที่เป็นชาวสลัมในที่ดินของการรถไฟฯ อยู่เสมอ

นอกจากการเอาที่ดินให้ภาคธุรกิจในไทยเช่าแล้ว การรถไฟฯ ยังนำที่ดินออกเปิดประมูลให้นักลงทุนข้ามชาติเข้ามาสัมปทาน ดังกรณีการให้บริษัทโฮปเวลล์ จากฮ่องกง ทำโครงการรถไฟฟ้า และพัฒนาที่ดินบริเวณสองข้างทางรถไฟในปี พ.ศ. 2538 แม้ในท้ายสุดโครงการจะล้มละลายแต่ก็ทำให้ชาวสลัมเกือบ 3,000 ครอบครัว ต้องถูกขับไล่ไปอยู่ในที่ดินของการเคหะฯ ที่อยู่ห่างจากพื้นที่เดิมถึง 40 กิโลเมตร

ปี พ.ศ. 2541 การรถไฟฯ ได้ออกประกาศเชิญชวนให้นักลงทุนมาเช่าที่ดิน โดยอ้างว่าประสบภาวะขาดทุนต่อเนื่องถึง 40,000 ล้านบาท ดังนั้นจึงต้องหาเงินชดเชยจากการเปิดให้เช่าที่ดิน นโยบายเปิดประมูลที่ดินในครั้งนั้น ได้สร้างความหวังวิตกแก่ชาวสลัมในพื้นที่การรถไฟฯ ซึ่งมีอยู่ราว 110 ชุมชน ประชากรกว่า 17,000 ครอบครัว ทั้งนี้เพราะการเปิดประมูลให้นายทุนเช่าที่ ก็คือการขับไล่ชุมชนที่พวกเขาอยู่อาศัยนั่นเอง เพราะพื้นที่ที่มีศักยภาพในการลงทุน คือพื้นที่ที่ชาวสลัมบุกเบิกเป็นถิ่นอาศัย

เพื่อเป็นการตอบโต้กับสถานการณ์เลวร้ายดังกล่าว เครือข่ายสลัม 4 ภาค จึงประสานงานชุมชนในที่ดินการรถไฟฯ ร่วมหารือถึงแนวทางแก้ปัญหาเชิงรุก กล่าวคือชุมชนต้องชิงทำสัญญาเช่าที่ดินในพื้นที่อยู่อาศัยเดิมก่อนโดยไม่ต้องรอให้นายทุนมาประมูลเช่าที่แล้วขับไล่ชุมชนดังอดีต มีชุมชนเข้าร่วมการต่อสู้ภายใต้การนำของเครือข่ายสลัม 4 ภาค รวม 61 ชุมชน 9,139 ครอบครัว

กระบวนการเจรจาต่อรองกับการรถไฟฯ ในประเด็นการขอเช่าที่ดินเพื่อปรับปรุงที่อยู่อาศัยใช้เวลาถึง 22 เดือน ครอบคลุมยุทธวิธีตั้งแต่ การเปิดเวที





สาธารณสุขร่วมกับนักวิชาการ และสื่อมวลชน เพื่อวิพากษ์ถึงนโยบายการใช้ที่ดินของการรถไฟฯ ที่เอื้อต่อประโยชน์เฉพาะนายทุน การส่งผู้แทนเข้าเจรจากับรัฐมนตรีกระทรวงคมนาคม เพื่อเสนอแนวทางการแก้ไขปัญหา การสำรวจข้อมูลชุมชนร่วมกับการรถไฟฯ การประสานกับสหภาพแรงงานรถไฟให้ช่วยล๊อบบี้ฝ่ายบริหารการรถไฟฯ ไปจนถึงการใช้วิธีขึ้นเตี๊ยมขบวนเพื่อชี้ขาดชัยชนะของชาวสลัม คือการชุมนุมกดดันที่หน้ากระทรวงคมนาคมเมื่อวันที่ 7 - 8 มิถุนายน 2543 ที่มีผู้เข้าร่วมกว่า 3,000 คน จนได้ข้อยุติในเชิงนโยบายการเช่าที่ดิน

อย่างไรก็ตาม ข้อยุติดังกล่าวไม่มีมติจากคณะกรรมการรถไฟฯ ออกมารับรอง เครือข่ายสลัม 4 ภาค จึงชุมนุมกดดันอีกเป็นครั้งที่ 2 เมื่อวันที่ 13 กันยายน พ.ศ. 2543 จนทำให้คณะกรรมการรถไฟฯ ต้องมีมติบอร์ดออกมารองรับการเช่าที่ดินการรถไฟฯ เพื่อแก้ไขปัญหาชุมชนแออัด 4 ประการดังนี้

1. กรณีชุมชนที่อาศัยในพื้นที่การรถไฟฯ ในบริเวณที่ห่างจากรางรถไฟเกิน 40 เมตร และที่ดินที่การรถไฟฯ เลิกใช้ในกิจการเดินรถ และยังไม่อยู่ในแผนแม่บทที่จะใช้ประโยชน์ ให้ชุมชนได้ทำสัญญาเช่าที่ดินเพื่อใช้เป็นที่อยู่อาศัยระยะยาว 30 ปี โดยให้การรถไฟฯ และชาวชุมชนร่วมกันจัดผังการใช้ประโยชน์ที่ดินก่อนจะมีการทำสัญญาเช่า

2. กรณีชุมชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ริมทางรถไฟในรัศมี 40 เมตร จากศูนย์กลางรางรถไฟ ให้

ชุมชนได้ทำสัญญาเช่าเพื่อใช้เป็นที่อยู่อาศัยเป็นระยะเวลารั้งละ 3 ปี เมื่อครบอายุสัญญาให้ต่อสัญญาเช่าได้อีกครั้งละ 3 ปี จนกว่าการรถไฟฯ จะมีโครงการใช้พื้นที่เพื่อประโยชน์ในการเดินรถ ซึ่งผ่านความเห็นชอบจากคณะรัฐมนตรี หรือมีแผนดำเนินงานที่ชัดเจนแล้วจึงไม่ต่อสัญญา และการรถไฟฯ จะหาที่รองรับที่อยู่ห่างจากเดิมภายในรัศมีไม่เกิน 5 กิโลเมตร

ในระหว่างการเช่า การรถไฟฯ จะอนุญาตให้หน่วยงานเข้ามาพัฒนาชุมชนได้ เช่น การไฟฟ้า และการประปา สามารถปักเสาพาดสาย และวางท่อเข้าชุมชนได้ หรือหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเข้ามาปรับปรุงชุมชนได้ ทั้งนี้ชุมชนต้องร่วมมือกับการรถไฟฯ ในการจัดการพื้นที่ให้อยู่ในสภาพที่เรียบร้อย

3. กรณีชุมชนที่อยู่อาศัยในเขตพื้นที่การรถไฟฯ ที่มีรัศมี 20 เมตร ถ้าการรถไฟฯ เห็นว่าไม่เหมาะสมที่จะใช้เป็นที่อยู่อาศัยในระยะยาว ให้การรถไฟฯ จัดหาที่รองรับให้เช่าภายในรัศมี 5 กิโลเมตรจากที่อยู่อาศัยเดิม โดยมีคณะกรรมการร่วมดำเนินการจัดพื้นที่รองรับ

4. ให้ตัวแทน “เครือข่ายสลัม 4 ภาค” มีส่วนร่วมกับการรถไฟฯ ในการยกร่างสัญญาเช่าที่ดินและพิจารณากำหนดอัตราค่าเช่าที่เหมาะสม และเป็นธรรม

แม้จะมีมติคณะกรรมการรถไฟฯ ปี พ.ศ. 2543 เปิดทางในการเช่าที่ดิน แต่เรื่องก็ไม่ง่ายดังคิด เพราะถึงที่สุดแล้ว การได้เซ็นสัญญาเช่าที่ดินการรถไฟฯ

เพื่อปรับปรุงที่อยู่อาศัยของชุมชนในที่เดิม ก็คือ “การต่อสู้อ่างขึ้นระหว่างคนรวยกับคนจน” โดยมีประเด็นที่ดินในเมืองเป็นเดิมพัน ดังนั้นในทางปฏิบัติ ผืนดินที่ชาวสลัมได้เช่าจึงต้องผ่านกระบวนการเจรจาต่อรองกับการรถไฟฟ้า ด้วยกระบวนการที่เหมือน ๆ กับเมื่อครั้งที่เครือข่ายสลัม 4 ภาค เจรจากับกระทรวงคมนาคมเพื่อให้ได้นโยบายการเช่าที่ดิน

ปัจจุบันมีชุมชนในที่ดินการรถไฟฟ้า ที่เป็นสมาชิกเครือข่ายสลัม 4 ภาค ประสบความสำเร็จในการเช่าที่ดินแล้ว 63 สัญญา และเมื่อชุมชนมีสัญญาเช่าแล้วก็สามารถขอการสนับสนุนงบประมาณจากโครงการบ้านมั่นคง สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน เพื่อนำมาพัฒนาสาธารณูปโภคในพื้นที่



4 รวมพลังคนจน ปฏิรูปที่ดินเมืองในพื้นที่การรถไฟฟ้า การต่อสู้ยกที่ 2 เพื่อชุมชนในที่ดินการรถไฟทั่วประเทศ (นอก 61 ชุมชน)

จากนโยบายการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานในระบบรางของรัฐบาลไทย ที่เกิดขึ้นทุกภูมิภาคทั่วประเทศ ไม่ว่าจะเป็น โครงการก่อสร้างรถไฟทางคู่ รถไฟความเร็วสูง โครงการสร้างรถไฟฟ้าเชื่อม 3 สนามบิน ส่งผลให้ชุมชนแออัดที่ตั้งบ้านเรือนอยู่บนที่ดินการรถไฟในทุกภูมิภาคของประเทศ ต้องถูกรื้อย้ายออก ทำให้เครือข่ายสลัม 4 ภาค และชุมชนริมทางรถไฟอื่น ๆ โดยเฉพาะชุมชนในพื้นที่กรุงเทพมหานคร ที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างรถไฟฟ้าเชื่อม 3 สนามบิน ซึ่งต่อมารวมตัวกันเป็นเครือข่ายชุมชนเมือง ผู้ได้รับผลกระทบรถไฟ (ชมฟ.) ลูกขี้นมาร่วมต่อสู้เสนอข้อเรียกร้องต่อการรถไฟแห่งประเทศไทย และรัฐบาล ให้มีแนวทางในการแก้ปัญหาโดยยึดตามมติคณะกรรมการรถไฟ 13 กันยายน 2543 เป็นแนวทางในการแก้ปัญหา

ผลจากการต่อสู้ นำมาซึ่งการสำรวจข้อมูลชุมชนในพื้นที่การรถไฟฯ ร่วมกันของเครือข่ายสลัม 4 ภาค องค์กรชุมชนต่าง ๆ และสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน หลังจากนั้นรับรองข้อมูลร่วมกับการรถไฟ

แห่งประเทศไทย โดยสรุปมีชุมชนที่ได้รับผลกระทบจำนวน 300 ชุมชน ใน 35 จังหวัด รวมจำนวน 27,084 ครัวเรือน นอกจากนั้นคณะรัฐมนตรี มีมติใน 2 เรื่องที่เป็นความก้าวหน้าสำคัญในการแก้ปัญหา คือ

มติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2565 เห็นชอบให้การรถไฟฯ นำมติคณะกรรมการรถไฟฯ 13 กันยายน 2543 เป็นแนวทางแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยของชุมชนในที่ดินการรถไฟฯ ทั่วประเทศ

มติคณะรัฐมนตรีเมื่อ 14 มีนาคม 2566 เห็นชอบอนุมัติงบประมาณให้โครงการบ้านมั่นคง สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน นำมาสนับสนุนชุมชนในที่ดินการรถไฟแห่งประเทศไทยทั่วประเทศ จำนวน 160,000 บาทต่อครอบครัว สำหรับ 300 ชุมชน 27,084 ครัวเรือน

หลังจากมติคณะรัฐมนตรี เมื่อ 1 กุมภาพันธ์ 2565 ที่ระบุให้การรถไฟฯ นำมติคณะกรรมการรถไฟฯ 13 กันยายน 2543 เป็นแนวทางแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยของชุมชนในที่ดินการรถไฟแห่งประเทศไทยทั่วประเทศ นั้น คณะกรรมการการรถไฟแห่งประเทศไทย ได้มีการ

ประชุมเมื่อ 18 พฤษภาคม 2566 และมีมติเห็นชอบตามมติคณะรัฐมนตรีดังกล่าว

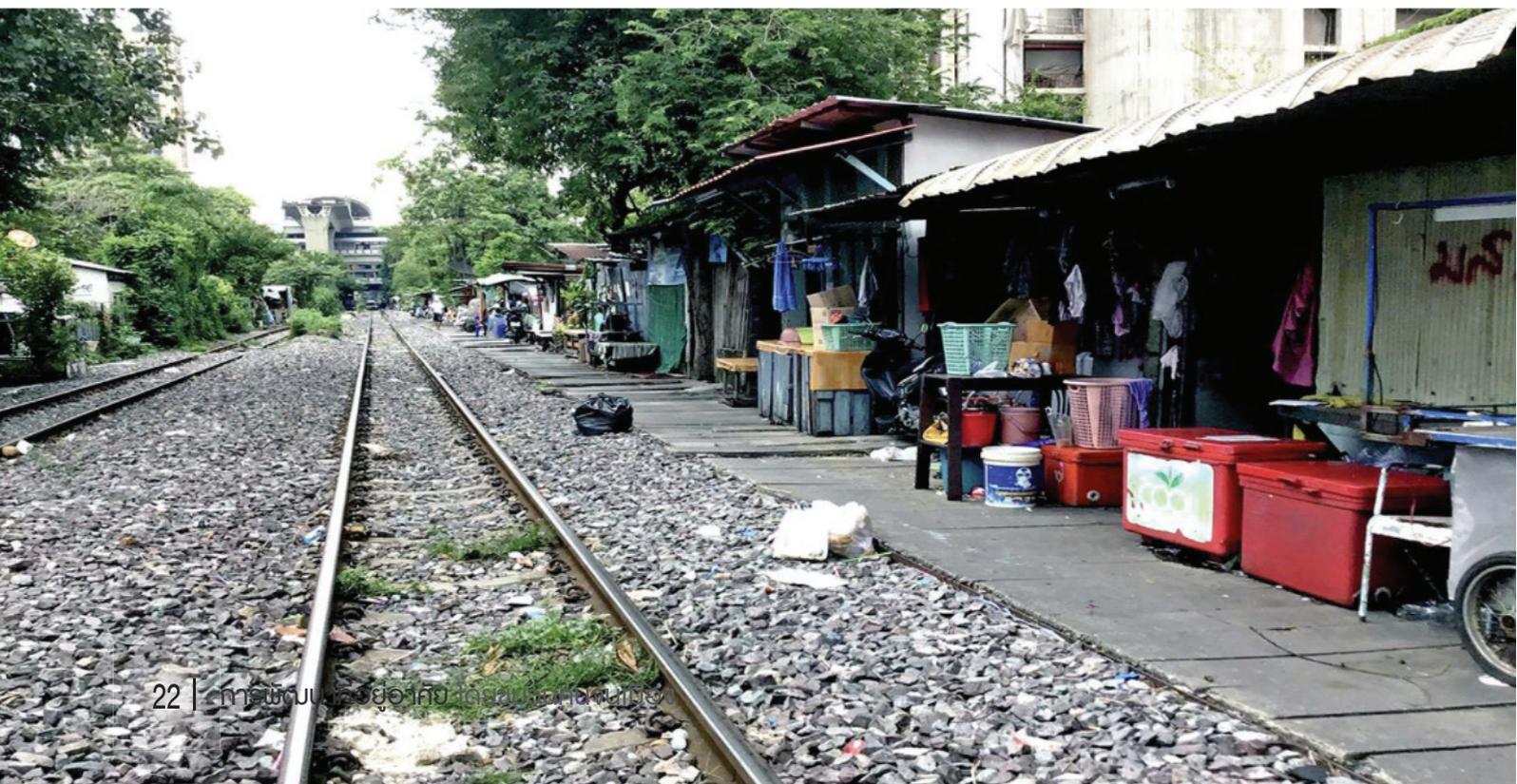
ปัจจุบันอยู่ระหว่างการจัดกระบวนการเตรียมความพร้อมชุมชนที่ได้สำรวจร่วมกันมา เพื่อยื่นเช่าที่ดินจากการรถไฟฯ หลังจากได้สัญญาเช่าแล้ว ชุมชนสามารถพัฒนาที่อยู่อาศัยให้มีความมั่นคง โดยรับงบประมาณสนับสนุนตามกรอบวงเงินที่คณะรัฐมนตรีอนุมัติ



5 ประสบการณ์การแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยในที่ดินการรถไฟ ของเครือข่ายชุมชนเมืองผู้ได้รับผลกระทบรถไฟ (ชมพ.)

เครือข่ายชุมชนเมืองผู้ได้รับผลกระทบรถไฟ (ชมพ.) เกิดขึ้นจากการรวมตัวของชุมชนแออัดที่อยู่บนที่ดินของการรถไฟแห่งประเทศไทย 10 ชุมชน เริ่มรวมตัวตั้งแต่ปี 2563 สืบเนื่องจากการรถไฟแห่งประเทศไทย มีแผนที่จะทำโครงการรถไฟเชื่อมสามสนามบิน (สนามบินอู่ตะเภา- สนามบินสุวรรณภูมิ และสนามบินดอนเมือง) จะทำให้ชุมชนตามแนวรถไฟต้องถูกรื้อย้าย อีกทั้งยังมีโครงการนำที่ดินของการรถไฟให้เอกชนเช่าภายใต้คำขวัญ smart city เช่นที่ชุมชนย่านพหลโยธินใกล้ตลาดนัดจตุจักร แต่วัตถุประสงค์ที่แท้จริงก็คือให้นายทุนเช่าจะเก็บค่าเช่าได้มากกว่าให้คนจนเช่า ทำให้ชุมชนที่อยู่ในพื้นที่เดิมจะต้องรื้อย้าย

ก่อนหน้านี้ ชุมชนในที่ดินของการรถไฟ ในเครือข่ายสลัม 4 ภาค ได้เคยเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องสิทธิการเช่าที่อยู่อาศัยในเมืองจากการรถไฟตั้งแต่ปี 2541 กระทั่ง คณะกรรมการการรถไฟแห่งประเทศไทย มีมติเมื่อวันที่ 13 กันยายน 2543 มีหลักการ 3 ข้อ คือ 1) ชุมชนที่อยู่นอกเขตทางรถไฟ (ห่างจากรางรถไฟเกิน 40 เมตร) สามารถปรับผังชุมชนและเช่าที่ดินได้ สัญญาระยะยาว 30 ปี 2) ชุมชนที่อยู่ในเขตทางรถไฟ และจะต้องรื้อย้าย เพราะการรถไฟฯ มีโครงการใช้ที่ดินเพื่อการเดินรถ การรถไฟฯจะจัดหาที่ดินรองรับ ห่างจากที่เดิมไม่เกิน 5 กิโลเมตร 3) ให้ชุมชนมีส่วนร่วมกำหนดอัตราค่าเช่า โดยชุมชนขอจ่ายค่าเช่าในอัตราผู้มีรายได้





น้อย ต่อมาอัตราค่าเช่ากำหนดที่ 7-20 บาท ต่อ ตาราง เมตรต่อปี หรือประมาณเดือนละ 150 บาท สำหรับ ค่าเช่าในกรุงเทพมหานคร

มติคณะกรรมการการไฟฟ้า ปี 2543 มีความ ก้าวหน้าอย่างสำคัญ คือ 1) เป็นครั้งแรกที่ชุมชนสามารถ เช่าที่จากการรถไฟระยะยาว 30 ปี เพราะก่อนหน้านี้ การรถไฟมักจะขายเบี่ยงไม่ต้องการให้คนจนเช่าหรือ หากให้เช่าก็เป็นสัญญาเช่าระยะสั้นปีต่อปีเท่านั้น ทำให้ ขาดความมั่นคง 2) เป็นการผูกมัดการรถไฟ ให้ต้องจัด ที่ดินรองรับไม่ห่างจากที่ดินเดิม 3) กำหนดอัตราค่าเช่า ในราคาถูก เพื่อให้คนจนสามารถเข้าถึงที่ดินในเมืองได้ เพราะหากใช้การประมูล คนจนย่อมไม่สามารถแข่งขันกับ ทุนขนาดใหญ่ได้

อย่างไรก็ตามมติคณะกรรมการฯ ดังกล่าว ครอบคลุมเฉพาะ 61 ชุมชน ที่ร่วมเคลื่อนไหวกับ เครือข่ายสลัม 4 ภาค เท่านั้น ทำให้ชุมชนอื่นๆ ที่ไม่ได้ อยู่ใน 61 ชุมชน ไม่สามารถอ้างมติปี 2543 ได้ มากกว่า นั้น ในปี 2563 ที่การรถไฟฯ ชับไล่ชุมชน เพื่อมอบที่ดิน ให้เอกชนที่ได้รับสัมปทานจากโครงการรถไฟฯ เชื่อม สสามสนามบิน การรถไฟฯ ยังได้ใช้วิธีที่แยบยลขึ้น ด้วยการ มาสำรวจความต้องการของชาวบ้านว่า หากจะต้อง รื้อย้าย ต้องการค่าตอบแทนเท่าไร และขอถ้อยรู

บัตร์ประชาชนของชาวบ้าน และใช้รูปถ่ายบัตรประชาชน นั้นไปฟ้องร้องดำเนินคดี เรียกค่าเสียหายฐานบุกรุก จากชาวบ้าน ทำให้ชาวบ้านที่กลัวว่าจะถูกดำเนินคดี จำเป็นต้องรื้อบ้านออกเพื่อแลกกับการถอนฟ้องและได้ ค่ารื้อถอนประมาณ 5,000-20,000 บาท

ชุมชนบุญร่มไทร เป็นชุมชนที่ได้รับผลกระทบ มากที่สุดเพราะถูกขับไล่ทั้งชุมชน รวมถึงชุมชนซอย แดงบุหงา และชุมชนหลังกรมทางหลวง จึงต้องร่วมกัน ต่อต้านการไล่รื้อ พร้อมการสนับสนุนจากชุมชนอื่นๆ ในเครือข่าย ชมพ. เรียกกร้องให้กระทรวงคมนาคมตั้ง คณะกรรมการเพื่อหาแนวทางแก้ไขปัญหา แต่ในระดับ พื้นที่ก็ยังมีเจ้าหน้าที่มากดดันชาวบ้าน จึงต้องวิธีการ หยุดการไล่รื้อ คือ 1) ไปขอผ่อนผันกับศาล แจ้งให้ศาล ทราบว่า ชุมชนอยู่ระหว่างการประสานกับกระทรวง คมนาคม และการรถไฟ ฯ เพื่อหาทางออกร่วมกัน บาง กรณีศาลก็ขอให้ยืดระยะเวลา บางกรณีศาลก็ไม่อนุญาต 2) รวมกลุ่มสมาชิกไปรื้อเจ้าหน้าที่การรถไฟฯ ที่หัวถนน เพื่อไม่ให้มากดดันชาวบ้านในชุมชน และให้ชาวบ้าน รอดผลการเจรจาระหว่าง ผู้แทนชุมชนกับการรถไฟ การรวมตัวกันนี้ยังเป็นการป้องกันไม่ให้คนงานของ การรถไฟฯ เข้ามาทำงานที่จะกระทบกับชาวบ้าน



ผลจากการกดดันทำให้ วันที่ 7 มิถุนายน 2565 นายณัฐวุฒิ มณีพันธ์ ผู้ว่าการรถไฟฯ ลงมาดูพื้นที่เพื่อทำความเข้าใจปัญหา และสัญญาว่า จะให้ชาวบ้านที่กำลังถูกฟ้อง ได้เช่าที่อยู่อาศัยเป็นการชั่วคราว ในระหว่างการเตรียมที่ดินรองรับในระยะยาวที่มักกะสัน หากชาวบ้านได้เช่าที่ดินถูกต้อง การดำเนินคดีก็จะถูกระงับไป แต่คล้อยหลังจากนั้นวันที่ 25 กรกฎาคม 2565 ก็มีเจ้าหน้าที่การรถไฟฯ มากดดันชาวบ้าน ปิดหมายบังคับคดีให้ร้อยยี่

วันที่ 1 สิงหาคม 2565 สมาชิกชมพ. จากทุกชุมชนจึงไปชุมนุมที่หน้าการรถไฟแห่งประเทศไทย ผู้ว่าการรถไฟฯ จึงออกหนังสือรับรองให้ชาวบ้านสามารถเช่าที่ดินริมทางรถไฟ ที่ไม่กระทบกับโครงการรถไฟเพื่อสามสนามบินและโครงการท่อส่งก๊าซ ได้อยู่อาศัยเป็นการชั่วคราว เป็นชัยชนะเบื้องต้นที่สามารถหยุดการไล่อื้อได้ และขณะนี้อยู่ระหว่างการทำโครงการบ้านมั่นคงที่บึงมักกะสันเป็นที่รองรับระยะยาว ส่วนการแก้ไขระยะยาว มติคณะกรรมการรถไฟแห่งประเทศไทย วันที่ 19 พฤษภาคม 2566 กำหนดแนวทางแก้ไขปัญหาชุมชนในที่ดินของการรถไฟฯ ตามมติ 13 กันยายน 2543 รวม 300 ชุมชน โดยให้ดำเนินการให้แล้วเสร็จภายในระยะเวลา 5 ปี หากชุมชนไหน ไม่ให้ความร่วมมือในการปรับปรุงชุมชน การรถไฟฯ จะใช้วิธีดำเนินคดีขับไล่

บทเรียน การแก้ไขปัญหาของ ชมพ. ก็คือการต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งที่ดิน เพราะเป็นขั้นตอนที่ยากที่สุด หน่วยงานที่เป็นเจ้าของที่ดินมักคิดว่า ที่ดินในเมืองราคาแพง จึงเลือกให้กลุ่มทุนเช่าที่ดิน มากกว่าให้คนจนเช่า ดังนั้นคนจนจึงต้องรวมตัวกันเสนอให้ภาครัฐเปลี่ยนวิสัยทัศน์มาคำนึงการใช้ที่ดินเพื่อที่อยู่อาศัย ซึ่งเป็นการใช้ประโยชน์เชิงสังคม ไม่ใช่แต่เพียงเพื่อกำไรประเด็นที่ดินเพื่อที่อยู่อาศัย จึงเป็นประเด็นสำคัญ ที่รัฐบาลต้องมีนโยบายให้หน่วยงานที่มีที่ดินและมีชุมชนอยู่อาศัยอยู่แล้ว ได้เช่าที่ดินในราคาถูก เพื่อทำที่อยู่อาศัยที่มั่นคง

